

ВОЙНАРОВСЬКИЙ

KINDRAT RYLEYEV

КІНДРАТ РИЛЄВ

VOYNAROVSKY

HISTORICAL POEM

ВОЙНАРОВСЬКИЙ

ІСТОРИЧНА П О Е М А

Translated from Russian into Ukrainian by
SVIATOSLAV HORDYNSKY

Переклад з російської мови
СВІТОСЛАВА ГОРДИНСЬКОГО

Foreword by
Professor Alexander Ohloblyn

Друге, виправлене видання

Передмова
професора Олександра Оглоблина

diasporiana.org.ua

Published by Ukrainian Plast-Seniors under patronage of
A. Voynarovsky

Cleveland

1970

Toronto

Сьомий Курінь УПС ім. А. Войнаровського

Клівленд

1970

Торонто

Ілюстрації до тексту
Петра Андрусєва

Герб Войнаровського роботи
Роберта Лісовського

Обгартка — портрет Войнаровського
Мирона Левцицького

Мовна редакція і коректа
Івана В. Манастирського

Усі права застережені за видавцем

Тираж 2 500 примірників

УКРАЇНСЬКОМУ ПЛАСТОВІ НА ЧУЖИНІ
У 25-РІЧЧЯ ВІДБУДОВИ

П Е Р Е Д М О В А

«Любов до Батьківщини безсмертна»
(К. Рилєєв)

250 літ тому, на вулиці імперського «вільного міста» Гамбургу, став жертвою підступної московської засідки молодий український політичний емігрант — Андрій Войнаровський (к. 1689 - 1740).

Трагічна доля Войнаровського. Нащадок — і по батькові, і по матері — старих і славних українських родів, він змалку був позбавлений і батьківської опіки, і материнської ласки. Під тильним доглядом дядька — Гетьмана Івана Мазепи молодий Андрій дістає найкраще виховання й найвищу освіту, яку тоді, в часи свого розквіту, могла дати Києво-Могилянська Академія. На нього зскали й князівський титул Священної Римської Імперії, і, можливо, українська гетьманська булава. Втаємнижений у політичні плани Великого Гетьмана, він був його вірним помітником і відзнавився під час українсько-московської війни 1708 - 1709 р. Полтавська поразка примусила Войнаровського податися на еміграцію, де він провадив широку дипломатичну діяльність, скеровану проти Москви. Але вороже око тильно стежить за ним, і 12 жовтня 1716 року Войнаровського схоплюють москалі, що не стинилися перед брутальним порушенням міжнародного права.

З московських лабет Войнаровському вже не вдалося вирватися. В цей найтрагічніший момент свого життя Войнаровський виявив справжню силу й велич духа. Він, що знав багато й багатьох, не сказав ворогам нічого, крім того, що вони вже знали.

За це вони заплатили йому довічним засланням у далеку Якутію, де серед дикої природи й напівдиких

людей мусів довгі роки конати той, кому так усміхалася доля. Але й за тих страшних обставин він не заломився, не склимав гола перед мстивим переможцем, не сплямував ні своєї особистої та національної гідності, ні свого історичного імені, яке стало символом для наступних поколінь українства і всіх тих, кому дорогі були ідеї свободи й національної незалежності.

Року 1825 на Новгородсіверщині з'явилася між люди — ще в рукописному вигляді — славнозвісна «Історія Русів», невідомий автор якої устами Гетьмана Мазепи згадав про «депутата народнього» Войнаровського. І того ж року в Москві побачила світ маленька — на 32 сторінки — зепурна книжечка, на обкладинці якої стояло — «Войнаровскій».

Це була прекрасна поема, що російською мовою оспівувала визвольну боротьбу України проти московського поневолення і деспотизму. Автором поеми був російський поет Кіндрат Федорович Рилєєв (1795-1826), відомий вже своїми творами, зокрема присвяченими історії України та її героїчної боротьби проти польського ярма. Але у «Войнаровському» вперше в російській літературі пролунало правдиве слово про визвольну боротьбу України, під проводом Мазепи, проти московської тиранії. Це вперше, після понадвікових прокльонів і анатемі російського уряду і російської Церкви, а зрештою й російського громадянства, піднісся мужній голос протесту одного з найвизначніших російських поетів і політичних діячів проти офіційного російського засудження й наплювання імені й пам'яті Гетьмана Мазепи та його великого історичного гину. «Войнаровскій» Рилєєва був глибоко поетичним визнанням української історичної правди — священного права України на свободу й державну незалежність.

Відповідь Москви на це була ясна. Російська література, хог захоплювалася поемою Рилєєва, але від-

повіла на неї «Полтавою» Пушкіна. Російський уряд, розгромивши рух декабристів, стратив його вождя Рилєєва, а його однодумців заслав на каторгу до Сибіру. Декабрист-письменник Олександр Бестужев (Марлинський), якому Рилєєв присвятив «Войнаровського», був засланий до Якутська, де марно шукав могили українського героя. Поема «Войнаровскій» була заборонена російським урядом, і ця заборона тривала майже до кінця 19-го століття. А тепер офіційна советська наука, не маючи змоги заборонити твір поета-революціонера Рилєєва, фальшиво Войнаровського своїми псевдо-науковими коментарями.

Цілком інакше поставилися до «Войнаровського» в Україні. Того ж 1825 року молодий український патріот, нащадок заслуженого в історії України роду й майбутній український історик-етнограф Микола Маркєвич писав Рилєєву схвильовані рядки: «Чи міг я холоднокровно зитати «Войнаровського» і «Наливайка». Прийміть від мене і від усіх знайомих моїх співгромадян подяку... будьте певні, що наша подяка щира, що ми від душі відгуваємо вартість Ваших творів, що вславляють Вас і наших предків. Ми не втратили ще з оциду дій великих мужів малоросіян: у багатьох серця не змінилися ще давніша сила пошани і відданість Батьківщині... Ви ще знайдете в нас живим дух Полуботка...»

Відповідаючи Маркєвичеві, Рилєєв писав:

«Я писав, що відгував. Я ніколи не думав, щоб слабі праці мої заслужили таку велику увагу з боку нащадків Хмельницького й Наливайка. Не самі Ви, багато з Ваших земляків так само відзивалися до мене. Це така нагорода, яка назавжди заллшить мене довжником перед Вашою Батьківщиною...»

Не дивно, що поема Рилєєва була дуже популярна і в Україні, і в Західній Європі, де її переклав німець-

кою мовою Адальберт Шаміссо. М. Драгоманов свідчить, що «ще в 50-их роках... «Войнаровский» і «Исповедь Наливайки» переписувались в наших потайних зошитах поряд з творами Шевченка і гитались з однаковим запалом». Українські літературознавці (П. Филиповиз, П. Зайця та інші) одностайно стверджують вплив Рилсена на Шевченка. «Українські сюжети Рилсева глибоко запали в Шевченкову душу» — пише Павло Зайця. Надхненні слова Войнаровського з Рилсевої поеми не раз повторював Шевченко в своїх творах і листах. Мотиви «Войнаровського» вабили й Шевченкамаліяря. Ця традиція залишилась і в пізнішій українській літературі. Твори Рилсева з українською тематикою, а зокрема «Войнаровського» перекладали О. Кописький, П. Грабовський, О. Коваленко, П. Тизина, М. Рильський, В. Сосюра, А. Малишко, М. Терещенко, С. Гординський, гарний переклад якого був уперше виданий у Львові року 1939. Доказом невмирущої сили «Войнаровського» є це нове видання поеми Рилсева в новому, високомайстерному перекладі Святослава Гординського.

Історизний Андрій Войнаровський переміг свою поразку. Але він зробив ще більше. Чудовий літературний образ Войнаровського, що його створив Рилсєв, дав нову і міцну ідейну зброю українським сугасникам поета і наступним поколінням українства, які мали завершити велике історизне діло Мазепи й Войнаровського.

«Для України мушу я
Ще жити — їй любов моя;
Ще син якийсь народу славний
Спасе бездольних земляків,
І — заповіт моїх батьків —
Воскресне воля стародавня.»

1. 1. 1966.

Олександр Оглоблин

А. Войнаровський

*Немає більшого болю,
як у нещасті задрожити
щасливий час...*

Данте

ЧАСТИНА ПЕРША

В краю хуртовин і снігів,
На Лєни березі пустиннім,
Чорніє довгий ряд домів
І вбогих юрт брусові стіни.
Навкруг сосновий частокіл
Піднявся із снігів глибоких,
І з гордістю на дикий діл
Глядять хрести церков високих.
А там шумить дрімучий бір,
Білють снігові рівнини,
І простяглись кремінних гір
Різноманітні верховини...

Усе суворістю важка
Похмура цих сторін природа;
Реве запінена ріка,
І часто звихрена негода
Все хмарами заволока...

Ніхто у край цей сумовитий
До в'язнів білої тюрми

Не прийде, боячись зими,
Де довго снігом все покрите.
Одноманітно дні течуть,
Якут живе мов одичілий;
Лиш часом, як сніги спливають,
Сюди злочинців півзомлілих
Під караулом приведуть;
Або, пошукуючи хутер,
З далеких і близьких країв
Сюди, у місто це забуте,
Загляне караван купців.
Тоді враз оживляє мить ця
Якутськ заглухий і сумний;
Кругом шумить і метушиться
Народів різнобарвний рій:
Якут із юкагиром гоїну
Несуть з пустині дань-ясак,
Лісний тунгуз і, списом збройний,
Сибірський рядовий козак.
Тоді зима немов покине
Сумну країну цю на мить;
Безмовний ліс загомонить,
І крізь замаєні долини
По скелях Лена зашумить.
Отак навідується стиха
В години тужні і німі
Не раз до страдника в тюрмі
Душі недовгочасна втіха;
Так спокій часом надлетить,
Замерзлу душу стопить звільна,

І враз усмішка мимовільна
Чоло злочинця прояснить...

Та хто це, крадучися з дому,
В тумані ранньому іще,
Іде по березі крутому,
Рушницю взявши на плече?
У півжупані, в шапці чорній,
Зап'ятий поясом тонким,
Мов з-над Дніпра козак моторний
В своїм убранні бойовім?
Зір неспокійний, повний суму,
Журба на риси налягла,
І на високості чола
Тривожні вирізьбляє думи
Йому ворожа доля зла.
Ось він простяг на захід руки;
В очах огонь йому заграв,
І з поглядом страшної муки
Він весь схвильований сказав:

“О, краю рідний! Пивви милі!
Чи ще побачу вас хоч раз?
Священні прадідні могили, —
Вигнаець не обійме вас!

“Дарма любов'ю серце п'яне...
За тебе в бій не стану я,
Ось у ганебному засланні
Душа кривавиться моя.

“О краю рідний! Ниви милі!
Чи ще побачу вас хоч раз?
Священні прадідні могили, —
Випанень не обійме вас!”

Скадав так — і по косогорі
Пішов, по стежечці вузькій,
І самітний у дикім борі
Він лижк в гушаний лісній
Хто він? Цього ніхто не знає:
Він оманя в цій країні млі;
Як вель народна повідає,
Пого в кібітці привезли.
Пого із усміхом привітним
Ніхто не стрінув ще ніде,
І вже посивіло помітно
Його волосся де-не-де.
Він не варнак; глядіть, не видко
На нім нещасного тавра,
Що кат для сорому ним гидко
Чоло злочинця вижира.
Та вид суворіший у нього,
Аніж таврованого вид;
Спокійний він: отак тривогу
Байкал, що бурі жде, таїть.
Як в темряві глухої ночі,
Коли у хмарах місяць спить,
Надгробний огник десь горить, —
Горять так невідомця очі.

Войнаровський на Сибірі.

Мов звір, блукає він, мовчить,
Один, від всіх далеко, ходить,
Ні з ким він дружби не заводить,
На всіх понуро він глядить.
В країні цій лісній, холодній
Тоді жив Міллер благородний;
В хатині вбогій для віків
Велике діло він творив
І, серцем сиратненій, голодній,
Примхливу долю він корив.
Свій край покинувши, він кроки
Звернув до цих сумних сторіч,
В пізнання пристрасті високої
Досліджував природу він.

У час суворої негоди
Він слухав повістки старців
Про Єрмака і козаків,
Про їх одчайдушні походи
Крізь царство холоду й снігів.
Як часто, вийшовши із дому,
Блукав, не чуючи він ніг,
По океані сніговому,
По дебрах і шпилях гірських;
Слідив, як сонце синь пустелі
Багрянить полум'ям не раз,
І як на Кангалацькій скелі
Воно зникає в літній час.
Іще небачене, нечуте,

Йому з'являлося в красі:
Підсоння непривітне, люте
І прості звичаї усі.

Якось він у морозну пору
Гнав оленя з сибірським псом,
І на лещатах вбіг до бору,
Сповитого зимовим сном.
Там сосни вгору піднялися,
Кедрину іней вкрив пушком,
І галузі густі сплелися
Скрізь непроникливим шатром.
Не видно стежки ні дороги...
Крізь чагарник, сніги густі
Несеться олень бистроногий,
Поклавши роги на хребті.
Ось він між соснами шугає,
Летить... враз вистріл!.. скорий біг
Нежданно олень уриває...
Ось сколихнувся — і на сніг
В крові убитий опадає.
Тут Міллер свій бентежний зір
Над тілом оленя підводить
В гущавину, крізь нетрі, в бір,
І раптом бачить він: виходить,
Рушницю несучи важку,
Окутаний кожухом чорним,
В кудлатій шапці-чобаку,
Мисливець хвацький і проворний...

То був засланець. Зір хмурний,
Рушниця й одяг той чудний
І вид, що тугою виюився,
Лякали нашого мандринця.
Та, тремлячи в глуші лісній,
Як мандрувати перед нічною?
Ні, переляк здолавши свій,
Немов стріла, погнав мершій
Він нешайомнечи настрочу.

— “Хто б ти не був, — так він казав,
Стань поводитатарем, на Бога!
Я, ширя женучи, відстав
І в петрі дикі ці попав.
Скажи, куди в Якутськ дорога?”
— “Дорога за тобою, там,
Година ходу, у долині:
Та ради не даси лісам
І ледве чи до ночі сам
На шлях ти виберешся нині.
Вже дня зближається кінець...
Та в мене недалеко буде
Убога юрта-хутірець,
Там відпочинеш ти по труді.”

Вони пішли. Лісну глушінь
Густіше залягає тінь...
Погасли промені грайливі,
Настала ніч... Та місяць сплив
На небо самотній, тужливий,

Дрімотний ліс він посріблів
І юрту мандрівцям відкрив.
Прийшли і на порозі стали!
Ввійшов засланець наш сумний,
Об креміль стукнуло кресало,
Сипнув на губку іскор рій,
Аж та розжевілась помалу.
Удар кресала освітляв
Хмурні кутки в лісному домі,
На цівку зброї він лягав,
На довгий ніж клав світла промінь,
На шаблі і списі блищав.
Очей не зводячи з мисливця,
Спинився Міллер перед ним:
Невільний ляк у нім таївся,
Стояв він з поглядом німим.
Огонь роздувши, наш мисливий
Каганчик звинно засвітив,
Присунув лаву і, дбайливий,
Стіл скатертиною накрив
І гостя чемно посадив.
І ось, за їжею, цікаво
В господаря ви'яливші зір,
Мандрівець починає жваво
З ним розмовляти про Сибір...

Розмова їх за кожним словом
Розпалювалась мов пожар,
Нараз спинилася раптово
Над темою: народ і цар...

І як же Міллер у розмові
Був зачудований усім:
І хто б не здивувався тим! —
Він серед пущі в кожному слові
Побачив європейця в нім!
Свій край покинувши з журбою,
Два роки Міллер, мов чужий,
Блукав безрідним спротою
В землі забутих і глухій.
І ось, оточений лісами,
Він несподівано в глуші
Уперше міг журбу душі
Прогнати мудрими словами.
Той сів повагою лица;
Слова, думок високих повні,
Устами сивого ловця
З чуттям спливали невгамованим.
В розмові довгій і живій
Їх очі спалахами грали:
Вони навзаєм відкривали
Серця у глушині лісній
І тайни дум своїх звіряли.
Нічних не тямлячи годин
Ні втоми, наш мандрівець ухом,
Здавалось, став увесь і слухав
Жадливо невідомця він.

“Мене повісти, гостю, просиш,
Хто я і як сюди попав? —
Так невідомець промовляв. —

Нікому ще вигнанець досі
Душі своєї не звіряв.
Думки тут інші мають люди:
Мене б ніхто не зрозумів —
І сповідь цих похмурих слів
Не сколихнула б їхні груди.
Тобі ж довірю тайну дум,
Розкрию серця свого муки,
Бо ти, як слід воно, науки
Огнем опроменив свій ум:
Все зрозумієш ти, розрадиш,
І нещасливого не зрадиш...

“Гляди ж, мандрівче молодий,
Як доля грізна нас підводить:
В одежі дикій і старій —
Пізнай — сидить у юрті цій
Мазепин приятель і родич!
Я — Войнаровський. Скрізь моя
Жорстока доля всім відома,
І ти, зажурений, ім'я
Мое чував напевно вдома...
Поглянь: мене згризає сум,
Немов кістяк ходжу охлялий,
На чолі борозни печалі,
Немов печать важених дум,
Цей вигляд страдницький наклали.
Серед лісів і диких скель,
Без радости, як в'язень вічний,
Я підтоптався безпомічний,

І серце в кризі цих пустель
Замерзло холодом пінічним.
Ніщо мене не веселить,
Любов і дружба — все байдуже,
В душі мов оливо лежить,
Вже й серце ні за чим не тужить.
Тікаю від очей людських;
Мені їх погляд серце ранить
І слово спочування їх
Мені терпкіше від догани.
Хто серед снігу й забуття
За честь і волю терпить горе,
Тому миліш були б докори,
Аніж вороже спочуття.

.

“Ти так тужливо не гляди,
Жалями серця не сколихуй,
Душі безсердно не буди,
Назад журби не приводи,
Що вже в грудях заснула тихо.
Признаюся: хотів би я
Для всіх чужим зробитись, марив,
Щоб всіх лякала тінь моя
І щоб, побачивши здаля,
Мене жахались, мов примари.
Тоді, здавалось, супокій
Вселився б у душі моїй...
Та я також пізнав утіху,
І я колись людей любив

І з чаші сповненої пив
Любов солодку й дружбу тиху.
У рідній стороні колись
На лоні пишнім щастя й волі
Мої юнацькі дні сваволі
Потоком бистрим пронеслись:
Як сни, як привиди туманні,
Минулись радощі нежданні,
І метушливість гомінка —
Війна, любов у тузі п'яній,
І буйні мрії юнака.

“На поляків і кримців коні
Я з Палієм збирав під стяг
І в гайдамацькому загоні
Шукав я смерти чи — звитяг.
Бувало, коні бистроногі
В степах безкраїх і глухих,
Де ні оселі, ні дороги,
Мчать вихром вершників прудких.
Серця палали в нас до волі
І бадьорила нас вона,
Повітрям ми жили у полі,
Живились жменею пшона.
На ворога в погоні скорій
Нам шлях показували зорі
Чи вітер, чи горби могил,
І ми як буря, у нестямі,
Збиваючи навколо пил,
Піднявши галас над полями,

Неслись на ворогів щосил,
Ватаги сміливі лігали
По їхніх селах і містах,
І землі ворога топтали
Війна і руйнування жах.
Скрізь утікав побитий ворог
І нут безславних боячись,
Дашину нам безславно скоро
За мир недовгочасний ніс.

“Якось я, сповнений відваги,
Взяв з невеликої ватаги
Зухвалих кілька молодців
І налетів на ворогів.
До ночі бій тривав. Гурмою
Уже змішались поляки
І знов шикуючи полки,
Нам відступали поле бою.
Враз крик татарський залунав...
Поля і стогнуть і трясуться...
Куди не глянь — ворожих лав
Загони звідусіль несуться.
В одній хвилині хмари стріл
Дружину сміливу покрили,
І встоятись не стало сил.
Скрізь вороги нас обступили,
Аж врешті, кинувши той бій,
По рівнині ми степовій
Розсипались і розгубились...
Я чув погоню в далині

Войнаровський у бою.

І закривавлений, у ранах,
Я гнав нестримно на коні,
Щоб не потрапитись на аркана.

"Вже Криму хижого сини
Давно гонити перестали,
І хутори із даліни
На обрії вже виринали.
Десять обшук запалив курінь,
Я вже гадав, що лиха збувся!
Та враз замучений мій кінь
Пристав, з іржанням похитнувся,
І на межі моїх сторін
На землю повалився він.

"Внизу високої могили,
Із неживим конем своїм,
Під небом чорно-голубим
Лежав я стомлений, безсилий.
Як град, котився піт з чола,
Потоком з рани кров текла...
Рятунку кличучи, даремне
Я кволим голосом гукав:
Але в степу пустиннім, темнім
Він, народившись, завмирав.

"Ні звуку... лиш сумна могила
Тужливо з вітром говорила
І, сам один серед степів,
Дворогий місяць тихо плив,

Освітлюючи темінь ночі.
Не рухаючись, я лежав;
Уже, здавалося, вмирав;
І, зазираючи ув очі,
Круг мене хижий крук літав...
Враз тихий шелест ловить ухо.
Дивлюсь: мов статуя, без руху,
Стоїть козачка молода;
Схилившись лясно наді мною,
На мене з тихою журбою
І спочуванням погляда.

"О незабуття та хвилино!
Коли згадаю погляд твій,
На лихо долі навесній
Та згадка радує єдина!
Я не забув її, повір!
Я тямлю зустріч ту чудову,
Я згадую ласкаву мову
І повний спочування зір.
Дівочу тямлю я утіху,
Коли моє скінчилось лихо,
Коли взяли мене й коли
В курінь до батька понесли.
Яким турботним піклуванням
Вона мене оповила,
З яким захопленням ішла
Назустріч всім моїм бажанням!
Чар всіх утіх мені яснів
В очах козачки темнозорих,

Її словами я п'янів
І лікував жорстоку хворість.
Коли заснути я не міг,
Вона, присівши в узголів'ї,
Дивилась з тихою любов'ю,
Очей не зводючи своїх.
Як засипляв я від знесилля,
Вона блукала серед ніль,
Цілючі корінці і зілля
Мені приносила відтіль.
На мене мило і привітно
Не раз дивилася вона...
Так полюбила непомітно
Мене кохачка чарівна.
Несміяна, грама і несміла,
Вона мене не розуміла:
Я сумував, кинула кров,
Та скоро збуджена любов
Дівоче серце занемила...
Вкінці день щастя завітав!
Я, зцілений тим піклуванням,
З душею, повною кохання,
Знов повносилий з ложа встав.
Не довго ми любов таїли;
Огонь сердець своїх палких
Батькам старим її відкрили
І на союз сердець просили
Собі благословення в них.

"Три роки, наче блискавниця,
Пройшли у простім курені:
Ні раз з дружиною мені
Не довелося розлучитися.
Серед пустинь, серед степів,
З дітьми веселими я жив,
Пізнав я любовців принадність
І разом з милою я пив
Ясного щастя повну радість.
Похмурий гетьман нас любив,
Розпещував нам діток милих,
Аж врешті з місць тих запустілих
В Батурин нас переманив.

"Спокійним током все плило,
Я був щасливий. Та втекло
Те щастя скоро, заховалось.
З війною Карла принесло:
Настав на Україні галас,
На бій живе все потягло;
І на Мазепине чоло
Журба й похмурість насувалась.
Із-під його навислих брів
Блищав огонь якийсь вагітний,
Він в серці дикім щось таїв,
І мовчки слухав він полків
Козацьких оклики привітні.

"Звідкіль журба така важка,
Ніяк не міг я догадатись.

Мазена від усіх ховатись
Умів, збираючи війська.
Аж раз ви певною порою
Мене покликати казав.
Заходжу й чую: "Я бажав
Дашо розмовитись з тобою:
Велика твоя моя
Тобі я довірю я:
Але вперед скажи, мій сину,
Чи, не жаліючи, життя
Віддав би ти за Україну?"

— "Як треба — і вину в боротьбі" —
Так крикнув я, — "за Україну
Віддам дітей своїх, дружину,
Лиш честь я збережу собі!"
"У нього дір зайвівся жаром:
Так, як розходитьсь імла,
З його похмурого чола
Мов стерло враз турботи хмару.
Він руку стис мені й сказав:
— "Ти син правдивий України!
Я патріота невіднині
У Войнаровському вгадав.
Я не люблю сердець холодних,
Вони повік ворожі нам
І славним проминулим дням:
Їм марні горещі народні.
В них почувань палких нема,
Ані огню в душі, ні сили;

Мазена з Войнаровським.

Вони з коліски до могили
Всі звикли тільки до ярма.
Ти не такий — це добре бачу:
Хай сагоркну твою гарячу
Любов, сказавши, що мою
Країну більш як ти люблю.
Як слід героям, що на сніг
Живуть для батьківщини, ти
Себе, дружину милу й діти
Готов у жертву принести...
Та я, у мстивому паланні,
Щоб пута люті рознести,
Готов і честь покласти в дані.
Але до речі нам пора:
Ціно великого Петра;
Та, вірний тільки Україні,
Знай: ворог я йому віднині!
Мій крок зухвалий, справа ця
Уся залежить від одваги.
Я жду непевного кінця,
Не знати: слави чи зневаги!
Та я рішився: хай на нас
Зла доля всі нещастя звіє, —
Вже недалекий бою час —
Змаг волі з царством тиранії!”

“Розмова ця мені була
Початком злим мого загину!
Пора всіх радощів пройшла,
І відгоди, моя країно,

Лиш ти всю душу зайняла.
Мазепі відданий душею,
Син України і добра,
Я з непримирністю всією
Пішов на гордого Петра.
Ох, може я несправедливо
Згорав гордливістю, та я
В жазі свого сліпого гніву
Тираном уважав царя...
Можливо, що не доціняв я
Його в ненависті як слід
І уважав самодержав'ям
Те, що цинив у ньому світ.
Пізнавши долю зловорожу,
Несу я жереб свій як гріх,
Та, ох! — далеко від своїх
Невже байдужий бути можу?
Душею зроду огняний,
За долю й честь свого краю
Хотів я йти на славний бій,
Та без користи загибаю
В країні дикій і чужій.
Як тіль, журба іде за мною...
Згасає жар очей моїх,
Я тану так, як лід весною
Від сонця променів палких.
Душі так важко честолюбній
В безділлі жити, без борні,
І знати долі вирок згубний
І повні безнадії дні.

Та доля — гинути даремно,
Ховаючи журбу років,
І бачити могилу темну
Здали від рідних берегів...
Чому, чому в бою криваним
На гордовитому коні
Не стріла смерть мене в Полтаві?
Чому, у славі чи неславі,
Не вправ я в рідній стороні?
Та ах! Умру в цім царстві поці!
Так доля склалася моя:
Загищу, і чужа земля
Вигнанцеві засипле очі!”

ЧАСТИНА ДРУГА

Уже світання надплило:
В лісах мороз стріляв навколо,
По небу сірому текло
Вже соняшне криваве коло.
Та в юрті день ще не вітав:
Проховзнувшись крізь віття біле,
Лиш у вікно заледеніле
Самотній промінь зазірав.
Нові знайомі вже сиділи,
Мов давні друзі, при огні,
Соснові дрова вже зотліли,
Лиш синім огником тремтіли
Жаринок спалахи ясні.
Мандрівець слухає журливо
Про все, що страдник переніс,
І часто вибухає гнівом,
То знов не стримує він сліз...

“Ти бачив, може, в час весни,
Коли розкована, шалена,
Під кручами несеться Лена?
Коли, зібравши буруни,

Вона трощить усе і бурить,
Зриває льоду кучугури,
Або, здійнявши хижий рев,
Горби бурині роздуває,
І з гуком урвища зриває,
Несе з коріннями дерев
Крізь пущирі й ліси соснові?
Так ми, дівчавині геть окови,
На поклик краю й ватажків,
Розносячи усі загати,
Свої права обороняти
Рвонувлись з батьківських степів.

“Запрагнувши гучної слави,
Шукав я бою, не забави,
І об московські черепи
Я затупляв свій меч кривавий
І кров'ю червонив степи.

“Мазепа і герой північний
Бої зводили героїчні
З Петром. Димилися поля,
Понад зогнелими тілами
Собаки гризлися з вовками,
Здавалась трупом вся земля!
Та сил було у нас замало:
Нас перемиг Петро меткий.
Він надійшов — злощасний бій, —
І України враз не стало.
Полтавський грим зарокотав...

Та Карл відважний із полками
Петра в бою не подолав.
Розбитий, вперше він тікав,
А вслід йому — Мазепа з нами.

“Не спочиваючи, п'ять днів
Тікали ми серед степів
Від куль ворожої погоні.
Уже підбиті наші коні
Тримались ледве на ногах,
Нас холод тиснув по ноцах,
А вдень, хитаючись від спеки,
Тяглись ми змореним гуртом...

“Раз серед ночі під ліском
Спочити по шляху далекім
Ми зупинились за Дніпром.
Заглухий степ синів довкола;
Деся місяць серед хмар застряг,
І лиш крізь тишу захололу
Ріка шуміла в берегах.
На землю повсть пославши грубу,
Плечима спершись на сідло,
Охлялий Карл дрімав під дубом,
Навколо військо прилягло.
Мазепа над багаттям збоку
Присів на зваленому пні.
Мовчали простори нічні,
І з хмурим поглядом глибоким
Він серце відкривав мені:

— “Яка зрадлива доля темна!
 Які підвладні всі ми їй!
 Сердень відвага — надаремна:
 Останній закінчився бій!
 Одна хвилинка все рішила,
 Одна хвилинка все здурила,
 І батьківщині вже моїй
 Не лиши шастя ні надії!...
 Але я духом не скорюся,
 Не стану долі я рабом.
 Невже я з нею не поб'юся,
 Коли змагався із Петром?
 Так, Воїнаровський, до хвилини,
 Докіль горить іще життя,
 Все, що тільки зможу я,
 Зроблю для рідної країни.
 Спокійний я в душі своїй:
 Петро і я — з нас кожен правий,
 Як він, я жив також для слави,
 Ішов за батьківщину в бій.”

“Затих він... Очі лиш палали...
 Важкі в нім билися думки,
 Із тріском дрова догоряли.
 Мазепа ліг. Та козаки
 Враз полонених двох примчали.
 Встав сивий гетьман. Він хмурні
 Ховав якісь у серці думи
 І поспитав він у задумі:
 “Що ж там у рідній стороні?”

Переслухання бранців.

“Я із Батуріна недавно, —
Один із бранців тих казав, —
Народ Петра благословляв,
Радий за перемогу славу,
Він день і ніч бенкетував
А ти для них, Мазена, Юда:
Усі кленуть тебе і гудять...
Палата знищена твоя,
Вся пограбована за змову,
І гетьманське твоє ім'я
Тепер означає їй лайки слово!”

“Схиливши голову, без слів,
Мазена гірко посміхнувся
І знову на траві присів
І в плащ широкий загорнувся.
Ми всі із співчуттям німим,
Палаючи важкою мстою,
Стояли мовчки перед ним,
Прибиті вісткою страшною.
Він прикував серця усім —
Народу вождь, тепер без дому:
Ми батька бачили у нім,
Любили батьківщину в ньому!
Не знаю сам, чи він бажав
Спаси лиш нарід України,
Чи трону в ній собі шукав —
Мені він не розкрив причини.
До вдачі хитрої я встиг
Вже звикнути, десяток років;

Проте піразу я не зміг
Збагнути задумів глибоких.
Мандрівче, від юнацьких днів
Він був потайливий: не знаю,
Чого на дні душі хотів,
Що готував для свого краю.
Лиш знаю те: не помогли б
Ні дружба, ні добро родини,
Його убив би я, коли б
Він зрадив волю України!

“Світанком рушили ми знов,
Сумними їхали степами:
Як важко хвилювала кров,
Як серце нило від нестями,
Коли узріли ми у млі
Кордони рідної землі!

“Прибитий сумом і журбою,
Я мов дитина заривав
І пригорщу землі святої
З хрестом на грудях прив'язав.
А що, — шепнув я в ту хвилину, —
Як вже назад не повернусь?
Нехай хоч землю цю родинну
В країну повезу чужинну;
Я там на неї подивлюсь
І пригадаю Україну...
Збулися прочуття сумні:
Велінням самовладним долі

Уже побачити ніколи
Степів не довелося мені...

“По рівнині безводній, бідній,
По тирси де-не-де рідкій,
В країні степовій, неплодній,
Песлись ми в куряві густій.
До краю коней ми підбили,
Тернів і вершник у віщі,
Аж ми і шведи накінці
Безсилі до Бендер добились.
Тут гетьман тяжко захворів:
Він у пропасниці тремтів,
Він кидав погляди, як вістря,
І весь розпалений, в огні,
Казав він Орлику й мені,
Що бачить Кочубея й Іскру.

— “Ось ось вони!.. І кат при них! —
Він говорив з тремтінням, — бачу,
Як серед вигуків і плачу
На ешафот виводять їх...
Вже їм не оминати муки.
Ось кат закочує рукав,
Ось він бере сокиру в руки...
І безголовий труп упав...
А потім другий... Всі трясуться!
В очах жахливі блиски в'ються!..

“Або з'являлася мара —
До мене він тулився в гніві:

— “Я бачу грізного Петра,
Прокльонів чую крик жахливий!
Поглянь: палає в свічах храм,
З кадильниць в'ється тиміям...
Митрополит із грізним зором
Встає і промовляє з хором:
“Мазепа проклятий навік,
Бо він народу бунтівник!”

“А часто, тремтячи невпинно,
Крізь темінь бачив він глуху
То Кочубееву дружину,
То ним зчаровану дочку.
Стражданням зможений великим,
Молитву вголос він читав,
То гірко плакав і ридав,
Або водив він зором диким
І мов безумний реготав.
А в час короткого спокою
Він зором сповненим журбою,
На нас тужливо поглядав.

“У дні дев'ятім гірше стало
Мазепі, у вечірній час
Він був знесилений, охлялий,
Все слабші віддики ставали,
І, болем мучений, він гас.
Я бачив гетьманову муку...
Припав до нього, взяв за руку,
Та горе! — вже вона була

Обвагітіла, без тепла!
Згасали очі у знеможі,
Ніг виступав: Він умирав...
Та враз він рештки сил зібрав
І, підіймаючись на ложі,
Поглянув огненно на нас:
"О Петре лютий... Україно!"
Він крикнув і неждано згас:
Упав і голову відкинув,
На мене уп'яливши свій
Безрухий зір з-під мертвих вій.
Без слів, без почувань, мов камінь,
Над ним я голову схилив;
Здавалось, розум загубив.
Прибитий тужними думками...

"Як похорону день настав,
Сам Карл, похмуріший від тіні,
В могилу гетьмана України
З останком шведів проважав.
Козак чи швед — усі ридали.
Не йшов я, тіль свою волік.
Чужинче! Всі ми почували,
Що разом з гетьманом ховали
Вітчизни волю ми навек.
Героеві останню шану
Віддати я вже ледве зміг.
У той же день мене неждано
Хвороба повалила з ніг.
Я був над берегом могили,

При смертному ложі Мазепи.

Та повернулося життя,
Воскресли знов у тілі сили,
І знов почав терпіти я.

“Коли набридло вже в Бендерах,
Я кинув їх і полетів
Далеко, до чужих країн,
Забути туги темний берег.
Та надаремно! Доля сла
За мною невідступно йшла,
Як дух ворожий. На скитанні
Мене схопили вороги —
І опинився на засланні
Я серед вічної тайги.
Сплизло багато літ вигнання
В глуші дрімучих цих лісів,
Серед зневіри і страждання
Одною вірою я жив.

“Звикав я до гіркої долі:
Лиш, потай ворогів моїх,
Про Україну і своїх
Я часто мріяв у неволі.
Що рідний край далекий мій?
Як він тепер — живе чи гине?
Петро — чи друг, чи ворог злий?
Де сльози лле моя дружина,
Чи є ще побратим який?
Так у душі хвилиний спокій
Я бурив у вигнання дні,

І, думи кинувши глибокі
І місто негостинне, кроки
Звернув я в нетрі ці лісні.
В моїй журбі, нещасті й горі
Мені був милий шум лісів,
Я полюбив лісні простори,
І бурі рев, і плескіт злив.
В годину бурі заглушала
Борня стихій борню душі:
Вона мов сили повертала,
І на хвилину у глуші
Душа страждання забувала.

“Раз коло юрти я стояв,
Одні серед смерек високих:
Шуміла хвища, вітер грав,
І лютував мороз жорстокий.
Ліси і скелі в далечинь
Тяглися довгими рядами,
І, наче море, із снігами
Зливалась неба височинь.
Скрізь білотал, немов мережа,
Під снігом слався серед гір,
А збоку мріяв чорний бір
І Лени пишні узбережжя.
Неждано бачу: жінка йде,
Старою свиткою прикрита,
По снігу з дровами бреде,
Журбою й працею пририта.
Підходжу я — і пізнаю

У ній, у мить ту хуртовину,
Козачку молоду мою,
Прекрасну подругу єдину!..

“Мого долею була
Вона стривожена й пішла
Мене шукати на вигнанні.
Вона до мною не могла
Не бути разом у стражданні!
Вона стрічала на шляхах
Чимало страдників закутих,
Але мій слід загинув, ах! —
Я жив давно в торбі забутих, —
Так наказав закон. Хто я —
Сказати їй нагодач не вміє,
Сингати ж про мое ім'я
Ніхто в Іркутську не посміє.

“Так вірна подруга моя
Пізнала долі бич жорстокий,
Мене шукаючи щодня
З журбою у душі високій.

“Чужинче мій! Чи ж треба слів
Тобі в цій радості й терпінні,
Коли дружину я зустрів
У невідрадній цій країні?

“При ній я віродився знов,
Та діток наших не найшов,
Всіх болів нашого страждання

Не дав зазнати їм Творець;
Вони, не бачачи вигнання,
Знайшли свій радісний кінець.

“З дружиною вернулось в хату
Спокою трохи у душі;
Я сумував не так завзято,
Тужив я менше у глуші.
Та ох! Недовго мав я свято;
Мов сон, те щастя зникло враз.
Недуга, скривана весь час
У грудях подруги змарнілих,
Озвалась знов і навесні
Її зблизила до могили.
Тут Бог пізнати дав мені
У подрузі моїй нещасній
Всю доброту в душі прекрасній.
У змагу з хворістю, сумна,
О, як турботливо вона
Сховати біль свій намагалась:
Вона привітно усміхалась,
Вся згадок сповнена старих,
Про дядька, про дітей своїх...
До неї мов життя верталось
З поривом почувань палких,
Та часто бачити я міг,
Як потайки слізьми вмивалась.
Для неї сили і життя
Даремно у небес молив я, —

Нема для долі вороття!
Прийшла для серця мить жахлива:

“Мій друже! — мовила вона —
Я помираю вже. Важкої
Завнали долі ми до дна;
Та є країна ще одна,
Її душею ти достоси.
Там суджено зустрітись нам!
Там жде нас плата за страждання,
Там мук немає ні вигнання,
Ніщо нас не розлучить там.”
Вона затихла. Враз помітно
Огонь очей її потах,
З останнім зідхом на устах
Вона всміхнулася привітно
І згасла враз у квіті літ,
Зарання, в сніговій Сибірі,
Мов на зів'ялім білі квіт
В теплиці невідрадній, сірій!

“Могилу невисоку їй
При юрті висипав я цій.
Не раз, коли повечоріє,
Я там задуманий сиджу,
Зринаючи на крилах мрії
За проминулого межу.
Живі встають переді мною
Мазепа, друзі і війна,

І, з непорочністю ясною,
Та, що не вернеться, — вона.

“Чужинче! Спомини гарячі
Снагу у душу ллють мою,
І страдник жде на смерть свою
І солодко за другом плаче.

“Нераз летять думки мої
Над тужним холодом могили
До вдачі тихої її
І образ згадується милий!
З якою пристрастю вона,
Думками гордими ясна,
Країну батьківську любила,
З якою жвавістю не раз
Про неї у вигнання час
Вона зо мною говорила!
Невгасний, незагойний жаль
З'їдав їй серце від початку;
Але не бачив сліз москаль:
Вона в житті, хоч би випадком,
Землі своєї ворогам
Нічим утіхи не зробила
І волі не дала сльозам.
Вона змогла, вона зуміла
Все з гордістю перенести
І дар добра в душі принадній
Навкірки долі самовладній
В стражданні навіть зберегти.

.....

“Принитий болем по утраті,
Я щастя вже не міг шукати,
Я віру в щастя загубив;
Багато горя пережив,
Але, змагатися безсильний,
Як боягуз, я не просив
Спасення в смерті самовільній.
Не раз стрічав я смерть в боях —
Вона кружляла коло мене
І трупів гори височенні
Мостила на моїх степах.
Але, зустрівши смерті подув,
В душі я не здригнув свій,
Бо тямив, ідучи на бій,
Що я Мазепиного роду.
Я Брута змалку шанував;
Захисник Риму, гордий, сильний,
Душею був насправді вільний
І він велике доконав.
А все ж він заслужив докору,
Бо громадян він погубив
І свято ворогів не в пору
Він самогубством усвятив...
Ти бачиш сам, як я горюю,
Життя журбою повне вщерть:
Мене могла б звільнити смерть,
Та смертю і життям гордюю...”

Войнаровський і Міллер.

Для України мушу я
Ще жити - - їй любов моя;
Ще сні якийсь народу славний
Спасе бездольних земляків,
І — заповіт моїх батьків —
Воскресне воля стародавня!”

Тут Войнаровський замовчав:
З обличчя думи відлетіли,
На віях сльози затремтіли,
І він молитись тихо став.
Мандрівець мудрий відгадав,
За що засланець так молився,
І сам сльозою осріблвся
І руку він йому подав,
В душі приховуючи тугу,
На знак, що бачить в ньому друга . . .

.
У безвість день за днем ішов.
Зима знов налетіла біла
І в час морозяний оділа
Природу в сніговий покров.

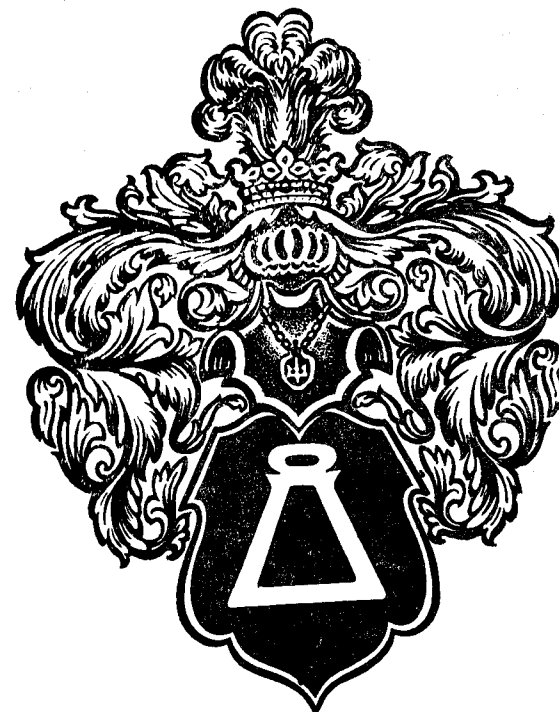
Засланця мандрівник не кинув,
Стрічався з страдником старим
І разом, у журби годину,
Про незабутню Україну,
Як українець, мріяв з ним.

Аж раз один, у дні щасливім,
Про волю вістку несучи він,
До друга-страдника спішив.
Тріщав мороз. Немов стріла та,
Звивався олень при санчатах,
І він доріжкою летів.
Уже шукає він навпроти
Крізь галузі і глушину
Убогу кривлю самітну
З розваленим, похилим плотом.

“З яким захопленням йому
Скажу: Кінець твоїм стражданням,
Мій друже, кинь своє вигнання,
На рідний край зміни тюрму!
Там жде, за горами стрімкими,
Тебе благословення всіх,
І яснодухі побратими,
І тихий дім батьків твоїх.”
Так добрий Міллер по дорозі
У мріях свій складав привіт.
Ось він доїхав до воріт,
Глядить: нікого на порозі,
Ніхто назустріч не іде . . .
Ввіходить. Промінь, що надлинув,
Снігами крадучися, кинув
Крізь двері сяєво бліде;
Все в юрті тихо, скрізь пустинно,
Лиш мла із холодом бреде.
“Безлюдно скрізь, усе спустіле,

Де ж дівся ти, вигнанче милий?”
І, весь тривожний від думок,
У серці з тайною журбою
Йде на могильний він горбок;
Що ж бачить він перед собою?
Під перехиленим хрестом,
З униз похиленим чолом,
Мов пам'ятник той памогильний,
Вигнанець тихий і безсильний
Сидить при подрузі своїй
У непорушності німій,
З безрухим поглядом пустинним:
Як мармур, світиться чоло,
І з недалекої долини
Уже мерця до половини
Пухнати́м снігом замело.

Кінець

Герб Войнаровського.

П Р И М І Т К И

Байкал — сибірське озеро, над яким лежить Іркутськ, відоме своїми дикими бурями і вітрами.

Батурин — місто над Сеймом у Чернігівщині, столиця гетьманів Многогрішного, Самойловича та Мазепи (1669-1708), спалена московським військом під проводом Меншикова в 1708 р. Пізніше гетьманська столиця Розумовського (1750-64). Тепер містечко в Конотопській окрузі.

Бендери — місто над Дністром у Бесарабії, відоме з козацьких походів у 16 ст. У Варниці біля Бендер помер у 1709 р. гетьман Мазепа.

Брут — провідник змови проти Цезаря в 44 р. до н. Христа. Розгромлений під Філіппі в 42 р., покінчив самогубством.

шарпак — таврований злочинець.

Срмак — Срмак Тимофійович, що у 16 ст. здобув для Московського царства Сибір. Помер у 1585 р.

Іскра Іван — полтавський полковник до 1700 р. Стятий з наказу Мазепи разом з Кочубеєм у 1708 р. за доноси до царя.

Карл XII (1682-1718) — шведський король. У т. зв. Північній війні переміг Данію і Польщу, у війні з Петром I увійшов у союз з гетьманом Мазепою і в 1708 р. прийшов із своїм військом в Україну, де розбив його Петро під Полтавою в 1709 р. Загинув при облозі твердині Фрідріхсгаль.

Кочубей Василь (1640-1708) — український шляхтич татарського походження. Був від 1681 р. ген. писарем, від 1694 ген. суддею, від 1700 стольником. За доноси до царя на Мазепу був стятий разом з Іскрою у селі Борщагівці біля Вілої Церкви.

Лена — сибірська ріка коло 3 тис. миль довга. Випливає з Байкальських гір і вливається до Льодового моря. Багата на рибу, а в деяких околицях на золото.

Мазепа Іван (1644-1709) — вибраний у 1687 р. гетьманом України. Намагався зміцнити козацьку старшинську верству, чим викликав невдоволення в частині широких мас, що зручно використала Москва. Довгий час був довіреним Петра I, але як

тільки трапився нагода звільнення України, заключив союз з Карлом XII. Вій під Полтавою 1709 р. знищив його пляні і він вкоротці помер. Цар Петро доручив його проклясти як «єретика». Мазепа збудував багато церков, і в мистецтві його доба має назву козацького або мазепинського барокко.

Міллер Гергардт-Фрідріх (1705-1783) — нар. у Німеччині, в 1725 р. прибув до Петербургу викладати в Академії латинську мову, географію й історію, згодом став дійсним членом Академії. З доручення Академії в 1733-43 досліджував історію і географію Сибіру, залишив важливий журнал з тих часів. Ломоносов був його завзятим противником.

Орлик Пилип — український політик, ген. писар Мазепи, після його смерті перейняв гетьманську булаву на умовах конституції, ухваленій Військом запорозьким у Бендерах 5 травня 1710 р. Своє життя віддав визволенню України з-під московської зверхності, намагався створити коаліцію західноєвропейських держав. Помер 1742 р. Залишив цінний щоденник і політичне листування.

Палій Семен — хвастівський полковник, спочатку воював проти татар і поляків, згодом піддався зверхності царя. Суперник політичних плянів Мазепи. Не зважаючи на свою лояльність, був засланий на Сибір на 5 років, потому звільнений для організації народних мас проти Мазепи. Під Полтавою стояв по боці Петра I.

Петро I (1672-1725) — цар Московії від 1682, названий Великим. Осповник новочасної Росії. У 1703 р. заклав свою столицю Петербург, 1709 р. переміг під Полтавою Карла XII і Мазепу. Обмежив автономію України.

тунгузи — група монгольських племен у північній Маньчжурії і східній Сибірі аж до Льодового моря.

чобак — тепла шапка з наушниками.

юрта — житло диких сибіряків з дерева або шкур.

Якутськ — тепер головне місто над р. Леною в Сибірі в радянській Якутській республіці. Давніше — край засланців і центр торгівлі хутрами.

якути — тюрко-татарське плем'я.

ясак — данина хутрами.

Н І С Л Я С Л І В ' Я

У неспівні гаси після другої світової війни, коли то погалися друга в історії наша масова політична еміграція і коли наших земляків підступно поривали московські агенти або силою вивозили «на родину», де ждали їм як не смерть, то щонайменше тюрма або Сибір, на сибірській землі відродилася організація української молоді «Пласт». Тоді їй постав у 1946 році курінь пластуна сеньйорів, що обрав собі за патрона визначного представника першої нашої політичної еміграції, Андрія Войнаровського, якому судилась подібна до нашої доля.

Щоб пригадати цього призабутого героя з-перед майже четввертини тисячоріччя, а враз із ним пом'янути всіх відомих і невідомих невігідних Москві братів наших, що стали з її ласки невігільними мешканцями Сибіру, ми заходились упродовж кількох років видати цю прегарну поему про славного сибірського в'язня. Приготовляли ми її появу на 250-ту рігницю підступного схоплення Войнаровського москалями, але різні попередбажені перешкоди спризинили знагне опізнення. Коли врешті, поконавши їх, завершуємо це давно розпозате діло, маємо милий обов'язок подякувати всім, що допомогли нам у цьому.

У першу чергу належить наша подяка маєстрові Святославі Гординському за ласкавий дозвіл друку-

вати його переклад, за поповну мистецьку обрібку поеми, поради й поміг. У дальшу чергу дякуємо професорові Олександрові Ослоблїнові за написання передмови, професорові Петрові Андрусеву за цінні історизні ілюстрації, маєстрові Миронові Левицькому за портрет Войнаровського на обгортку, а пл. сен. Іванові В. Манастирському за мовну редакцію й коректорську працю. Окрема подяка належить пані Марії Шерер у Парижі за визичення монографії про Войнаровського пера Іллі Борцака з первісним текстом поеми.

Ми незвичайно раді, що збірний наш труд не пішов намарно і що можемо дати українському гитагеві цю прегарну поему в гідній для неї формі.

За 7-ий Курінь УПС ім. А. Войнаровського
пл. сен. Микола Грушкевич
курінний

Напередодні срібного ювілею Куреня

